

مقدمه

«وقتی که درخت هست

پیداست که باید بود

باید بود

و ردّ روایت را

تا متن سپید

دنبال کرد.»^۱

طی پانزده سال اخیر در ژانرهای مختلف طبع آزمایی کرده و قلم زده ام. نوع نخست، آثار فلسفی ام است؛ کتابهایی نظیر سکوت و معنا، امر اخلاقی امر متعالی، درسگفتارهایی در فلسفه اخلاق، عام و خاص در اخلاق، زبان و تصویر جهان، ترجمه و شرح رساله منطقی - فلسفی و در باب فلسفه تحلیلی: با محوریت ویتگنشتاین. غربت و غرابت اسپینوزا که به یاری جان جهان، تابستان سال آینده منتشر می شود نیز متعلق به همین سنخ نوشته هاست.

سنخ دوم، آثار عرفانی - آگریستانسیل - ادبی من است؛ نوشته هایم درباره رمان و سینما نیز در این گروه قرار می گیرند. کتابهای در سپهر سپهری، فلسفه لاجوردی سپهری، حریم علف های قربت، آبی دریای بیکران، نبض خیس صبح و فصلی از ورق روشن وقت، از این دست اند.

^۱ سهراب سپهری، هشت کتاب، دفتر «ما هیچ، ما نگاه»، شعر «وقت لطیف شن».

سنخ سوم، آثار اجتماعی- روانشناختی- سیاسی من اند که در قالب نوشته هایی در برخی سایت ها، همچنین صفحات «فیس بوک» و «اینستاگرام» و کانال تلگرامی ام طی سالیان اخیر انتشار یافته اند.

نوع چهارم، آثار نوشتاری ام در حوزه دین پژوهی، نواندیشی دینی و روشنفکری معاصر است. اولین اثرم در حوزه نواندیشی دینی، چهارده سال پیش انتشار یافت، تحت عنوان آئین در آئینه: مروری بر آراء دین شناسانه عبدالکریم سروش. از آن ایام تا روزگار کنونی، راه بلندی را طی کرده و در حوزه نواندیشی دینی و روشنفکری ایرانی، مقالات، مصاحبه ها و کتابهای متعددی منتشر کرده ام: در باب روشنفکری دینی و اخلاق، ترنم موزون حزن، حجاب در ترازو، صدای سفر آئینه ها و ورق روشن وقت. در این آثار، هم به تحلیل مفهوم «روشنفکری دینی» و بازخوانی آثار نواندیشان دینی برجسته، افرادی نظیر مهدی بازرگان، علی شریعتی، عبدالکریم سروش و مجتهد شبستری پرداخته؛ هم به تبیین کارهای روشنفکران معاصر ایرانی همت گمارده؛ هم به عنوان عضوی از خانواده نواندیشی دینی متاخر، به سر وقت مسائلی چون حجاب، ارتداد، مباحثه، سنگسار، ازدواج عرفی، ذات دین، الاهیات تنزیهی، تاریخ مندی، پسا-سکولاریسم... رفته و تلقی خود از این مقولات را روایت کرده ام.

وقت لطیف شن که بیستمین کتاب و فرزند معنوی ام بحساب می آید و در سال دو هزار و بیست میلادی سر برآورده، از پی آثار یاد شده در می رسد و متضمن جستارهایی در نواندیشی دینی، اجتماع و سیاست است؛ مکتوباتی که طی سالیان اخیر منتشر شده اند. در فصل «نواندیشی دینی»، تاملات و تبعات هشت سال اخیرم در باب قرآن، متن مقدس مسلمانان گنجانده شده است. هنوز دانش آموز دبستان «نیکان» بودم که با قرآن آشنا شدم و به تشویق معلمان و از سر علاقه، جزء بیست و نهم و سی ام قرآن را بارها خواندم و به خاطر و حافظه سپردم. پس از آن، روزگاری که دانشجوی رشته داروسازی بودم، به اتفاق تنی دیگر از دوستان همدل،

جلسات منظم مباحثه در باب قرآن با محوریت تفسیر المیزان، نوشته مرحوم علامه طباطبایی، داشتیم. آن دوران، کم و بیش در دل جهان رازآلود نفس می کشیدم و از همان منظر در آیات و تفاسیر قرآن نظر می کردم.

از سال نود شمسی که از قضای روزگار، ساکن این سوی کره خاکی شدم و کار و بار و درس و مشق خود را در دیار تمان «مطالعات تاریخی» دانشگاه تورنتو آغاز کردم، مجالی یافتم برای مراجعه مجدد به متن مقدس مسلمانان و تامل کردن در آیات متعدد و تفاسیری چند. ماحصل این تاملات را در قالب جلسات ده گانه «سیری در سپهر قرآن» با دوستان همدل در میان نهادم. چندی بعد، صورت منقح این درسگفتار منتشر شد و پیش چشم علاقه مندان قرار گرفت. در این جلسات، با پیش کشیدن و مدّ نظر قرار دادن آیات مکی قرآن، بدون اینکه دچار خطای «زمان پریشی»^۲ شوم؛ به تعبیر نیکوی والتر بنیامین، کوشیدم از امکانات سنت (متن مقدس) استفاده کنم و قرائتی اگریستانسپیل از آن بدست دهم؛ قرائتی که مولفه هایی چون «تنهایی»، «مرگ»، «معنای زندگی»، «اضطراب وجودی»... در آن دست بالا را دارد و با قرائت رفرمیستی از متن مقدس، سازوار است.^۳ چنانکه هانا آرنت با عنایت به کارهای بنیامین در اثر درخشان انسانهای عصر ظلمانی آورده، اندیشیدن شاعرانه و خلاقانه، متضمن برگرفتن و استفاده کردن از امکانات سنت در روزگار کنونی است؛

^۲ anachronism

^۳ در سخنرانی^۳ قسمتی «قرائت داعشی از قرآن» که اخیراً در تورنتو ایراد شد، ابتدائاً کوشیدم مفهوم «قرائت پذیر بودن» متن مقدس را تبیین نمایم و استدلال کنم که می توان دست کم قرائت سنتی، قرائت سنت گرایانه، قرائت بنیادگرایانه و قرائت رفرمیستی از دیانت اسلام را از یکدیگر تفکیک کرد؛ چرا که متون الهامی - هنری و مایه و رانه، نظیر قرآن، چنین مجالی را به مخاطبان با پیشینه های تربیتی و فرهنگی رنگارنگ می دهد. نگاه پسینی-تجربی-تاریخی نیز بر این مهم صحنه می نهد. در ادامه، ادله خویش له خوانش رفرمیستی از سنت و قرآن و نقد قرائت دیگر را تقریر کردم. فایل های صوتی سه گانه در لینک زیر در دسترس

است: http://soroushdabagh.ir/lecture_f.htm

که اینگونه، می توان به نحو رهگشا و روشمندی گذشته را به آینده پیوند زد و روایت کرد؛^۴ در غیر اینصورت یا باید به تکرار و تقلید صرف سنتِ پسِ پشت پرداخت یا از در انکار در آمد و رقم بطلان بر آن کشید؛ اموری که راهی به جایی نمی برد و از جنس گره بر باد زدن است و سعی باطل نمودن. بر همین سیاق، مواجهه من با قرآن طی یک دهه اخیر، روزگاری که خود را ساکن دنیای راز زدایی شده یافته ام، از این قرار بوده و روایتی اگزیستانسیل از آنرا بر کشیده و در قالب «سیری در سپهر قرآن» ریخته و عرضه کرده ام.

چند سالی است به اتفاق برخی از دوستان همدل، در کار بحث و گفتگو درباره متون مقدسِ ادیان ابراهیمی، یعنی تورات، انجیل و قرآن هستیم. مباحث و گفتگوهای تطبیقیِ درازآهنگِ چهار سال اخیر حقیقتاً برایم مغتنم و آموزنده بوده است. ایده های مقالات «روایات در ترازوی قرآن»، «سُبع هشتم قرآن» و «طایقه فقها و تفقه در دین»، متأثر از بحث و گفتگوی با دوستان در این جلسات بوده است. افزون بر جستارهای قرآنی، سه مصاحبه «روشنفکران دینی عرب زده نیستند»، «نواندیشی دینی و قرائت پذیری دین» و «نواندیشی دینی، جنبش بابی و آئین بهائی»، در این فصل گنجانده شده اند. «دل بسته میراث روشنگری ام»، نوشتاری است ناظر به اهمیت میراثِ روشنگری و برکشیدن و گنجاندن آنها در کار و بار روشنفکری در روزگار کنونی؛ امری که در دهه های چهل و پنجاه شمسی، به نحو اغلبی به محاق رفت. به نزد من، روایت نواندیشی دینیِ معاصر نیز در بدست دادن قرائت و روایت خود از سنت دینی در روزگار کنونی، این امر را لحاظ کند و از آن غفلت نوزد. «گناه از منظر حافظ و نیچه»، متن منقح سخنرانی ای است که سال گذشته در شهر

^۴ تلقی هانا آرنه از اندیشیدنِ خلاقانه و شاعرانه، تحت تاثیر والتر بنیامین را به تفصیل در درسگفتار «فلسفه هانا آرنه»، در «بنیاد سهروردی» تورنتو تبیین کرده ام. فایل های صوتی این درسگفتار پانزده جلسه ای در لینک زیر در دسترس

هامبورگ القاء شد و در آن، آراء دو متفکر گناه اندیشی که از دل سنت اسلامی و مسیحی برخاسته اند، به نحوظ تطبیقی بررسی شده است. «بازخوانی مسئله گوشت خواری در سنت عرفان اسلامی»، مقاله مشترکی است که به اتفاق دوست عزیز، محسن شعبانی نگاشته شده و در فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش های عقلی نوین منتشر شده است؛ این مقاله برگرفته شده از رساله فوق لیسانس ایشان است که چند سال پیش به پایان رسید.

پس از «نواندیشی دینی»، در فصل دوم، نوبت به «جستارهای سیاسی-اجتماعی» می رسد. چنانکه از نام آن بر می آید، تمام نوشتارهای این فصل، ناظر به تحولات سیاسی و اجتماعی کشور عزیزمان ایران است که به تفاریق و به بهانه های مختلف طی چهار سال اخیر نگاشته شده است. قرار گرفتن و گرد هم نشستن آنها در این مجموعه، تصویری رسا از دل مشغولی های سیاسی و اجتماعی نگارنده این سطور بدست می دهد و بکار خواننده می آید.

فصل سوم، «پیام ها و بیانیه ها»، از پی «جستارهای سیاسی-اجتماعی» می آید و مشتمل بر دو پیام تسلیت به مناسبت روی در نقاب خاک کشیدن پوران شریعت رضوی، همسر علی شریعتی و ملک طباطبایی، همسر مهدی بازرگان است؛ دو عزیزی که سال گذشته به سمت بی سو پرواز کردند. همچنین، دو نوشتار که به مناسبت در رسیدن سالروز تولد عبدالکریم سروش و محمد مجتهد شبستری چند سال قبل نگاشته شده، در این فصل قرار گرفته اند. افزون بر این، چهار بیانیه تحلیلی جمعی از نواندیشان دینی که در نقد «حجاب اجباری»، «استبداد دینی و استبداد سلطنتی»، «قانون اهانت به مقدسات» و «برخورد داعشی با قرآن» طی دو سال اخیر منتشر شده اند، حسن ختام این فصل است.

ناگفته نگذارم که جستارهای ده گانه «سیری در سپهر قرآن» پیش از این در سایت «ملی-مذهبی» منتشر شده است. همچنین، «روایت در ترازوی قرآن»، «طایقه فقها و تفقه در دین»، «سبع هشتم قرآن» و «روشنفکران دینی عرب زده نیستند»، در

سایت «زیتون» انتشار یافته اند؛ «نواندیشی دینی و قرائت پذیری دین» در نشریه «کیان اندیشه»، «نواندیشی دینی، جنبش بابی و آئین بهائی» در سایت «آسو» و «دل بسته میراث روشنگری ام» در روزنامه «اعتماد». افزون بر این، عموم مطالب فصل دوم و فصل سوم، بیشتر در سایت «زیتون» منتشر شده اند. تمام مطالب فوق برای انتشار در این مجموعه، مجدداً بازخوانی و ویرایش شده اند. اگر نبود لطف بی دریغ دوست عزیز، محمد حسینی فر، این مجموعه بسامان و نهایی نمی شد. از ایشان صمیمانه سپاسگزارم. همچنین، ممنونم از سپهر زارع، مدیر فرهنگ دوست نشر «سهروردی» برای انتشار این اثر امیدوارم وقت لطیف شن که در زمره آثار سنخ چهارم نگارنده است و از دلمشغولی‌ها و تاملات و تتبعاتم طی سالیان اخیر پرده بر می گیرد، به کار مخاطبانی که دل مشغول و علاقه مند به این حوزه‌ها هستند، بیاید و «غفلی پاک» را به سمت ایشان بوزاند و «هم نورد افقهای دور» شان کند.

سروش دباغ

تورنتو، اسفند ماه ۹۸

فهرست

نواندیشی دینی	۱۷
روایات در ترازوی قرآن.....	۱۹
بازخوانی انتقادی احکام فقهی از منظر اخلاقِ باور.....	۱۹
سُبُع هشتم قرآن.....	۳۳
تفقه در دین و طایفه فقها.....	۴۳
سیری در سپهر قرآن ۱.....	۴۷
سیری در سپهر قرآن ۲.....	۶۵
سیری در سپهر قرآن ۳.....	۷۹
سیری در سپهر قرآن ۴.....	۹۱
سیری در سپهر قرآن ۵.....	۱۰۷
سیری در سپهر قرآن ۶.....	۱۱۷
سیری در سپهر قرآن ۷.....	۱۲۷
سیری در سپهر قرآن ۸.....	۱۳۷
سیری در سپهر قرآن ۹.....	۱۴۵
سیری در سپهر قرآن ۱۰.....	۱۵۵
روشنفکران دینی عَرَب زده نیستند.....	۱۶۹
نواندیشی دینی و قرائت پذیرِ دین.....	۱۷۹
نواندیشی دینی، جنبش بابی و آئین بهایی.....	۱۸۹
دل بسته میراثِ روشنگری ام.....	۲۰۱
گناه از منظر حافظ و نیچه.....	۲۰۵

۲۲۷ بازخوانی اخلاقی مسئله گوشت‌خواری در عرفان اسلامی

۲۴۳

جستارهای سیاسی-اجتماعی

۲۴۵ تجربه زیسته و انتظار حداقلی از انتخابات

۲۵۱ انتخابات، خاتمی و توسعه یافتگی

۲۵۵ انتخابات آمریکا و پیش‌پافتادگی بدی

۲۵۹ میراث سیاسی هاشمی متاخر

۲۶۳ ترامپ، دیده شدن و جامعه مدنی

۲۶۷ دو چیز حاصل عمر است نام نیک و ثواب

۲۷۳ وارث آب و خرد و روشنی

۲۷۹ در تپش باغ

۲۸۱ هم‌وطن! تردید را کنار بگذار

۲۸۷ دختران_خیابان_انقلاب را دریابیم

۲۹۳ یک دم نگاه کن که چه بر باد می‌دهی

۲۹۷ نه درمان دلی نه درد دینی

۳۰۱ تهمت در خدمت قدرت

۳۰۹ تو اگر در تپش باغ خدا را دیدی

۳۱۳ دریغ کز شبی چنین سپیده سر نمی‌زند

۳۱۷ اشغال سفارت آمریکا از کدام منظر؟

۳۲۳ این همه زخم نهان هست و مجال آه نیست

۳۲۷ جور دیگر باید دید

۳۳۳ زن چه باشد؟

۳۳۵ دختر آبی

۳۳۷ مست عشق

۳۳۹ محمد ثلاث

۳۴۱ سازمان مجاهدین خلق

- حکایت جانکاه هواپیمای اوکراینی ۳۴۵
- تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال ۳۵۱
- شادی چرا رمیده؟ آتش چرا فسرده؟ ۳۵۷
- باز این چه ابر بود که ما را فرو گرفت ۳۶۱

۳۶۷

بیانیه ها و پیام ها

- به مناسبت هفتاد سالگی پدرم ، عبدالکریم سروش ۳۶۹
- به مناسبت تولد هشتاد و یک سالگی مجتهد شبستری ۳۷۳
- پیام تسلیت جمعی از نواندیشان دینی ایران به مناسبت درگذشت دکتر پوران
شریعت رضوی ۳۷۵
- پیام تسلیت جمعی از فعالان سیاسی و مدنی به مناسبت درگذشت
ملک طباطبایی ۳۷۷
- بیانیه جمعی از نواندیشان دینی ایرانی در نقد «حجاب» اجباری ۳۷۹
- بیانیه جمعی از نواندیشان به مناسبت چهلمین سالگرد انقلاب
بهمن ۱۳۵۷ ۳۸۵
- بیانیه تحلیلی جمعی از نواندیشان دینی ایرانی در نقد قانون توهین به
مقدسات ۳۹۳
- بیانیه جمعی از نواندیشان دینی ایران در محکومیت برخورد داعشی
با قرآن ۴۰۱